

ŞEHİRCİLİK

Şamil ÜNSAL

- A — Şehir ve Şehirleşme İle İlgili Kavramlar.
  - 1 — Şehir Tanımları.
  - 2 — Nüfus Değişmesi.
  - 3 — Şehir Planlaması.
  - 4 — Kalkınma Planı ve Şehir Planlaması.
  - 5 — Şehirleşmenin Fayda ve Zararları.
  - 6 — Şehirleşme Süreci İçinde Sosyoloğun Durumu ve Önemi.
  - 7 — Şehirleşmenin Yarattığı Başlıca Problemler.
  - 8 — Türkiye'de Şehirlerin Sınıflandırılması.
- B — Şehirleşmenin Sosyal ve Ekonomik Meseleleri.
  - 1 — Gecekondular.
  - 2 — Belediyeler.
  - 3 — İmar Planı, Nazım Planı ve Altyapı Hizmetleri.
  - 4 — Kent İçi Ulaşım.
  - 5 — Çevre Korunması ve Meseleleri.
  - 6 — Şehir Yenileştirilmesinde Gözönünde Tutulacak İlkeler.
  - 7 — Şehirleşmede Konut.
  - 8 — Modern Şehir ve İnsan Sağlığı.
  - 9 — İşsizlik ve İstihdam.
  - 10 — Şehirleşme Sürecinde Sosyal Ekonomik ve Kültürel Değişme.
  - 11 — Şehir Problemlerini Çözme Hataları.

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız yüzyıl tarihin şahit olduğu en karmaşık dönemlerden biridir. Endüstri, Eğitim ve bilimde misli görülmemiş ilerlemeler kaydedilmiş, haberleşme ve ulaşımının gelişmesiyle dünya adeta küçülmüştür. Bu nedenle toplumlar daha hızlı bir değişme ve kalkınma içine girmişlerdir. Bu cümleden olarak insan ömrü uzamış, üretim ve gelir artmış, bölüşüm daha rasyonel yapılır olmuş, kısaca refah seviyesi yükselmiştir. Ancak bütün bu değişmeler beraberinde yeni meseleler de getirmiştir. Bizim burada yaptığımız inceleme bu problemlerden birisi olan şehirleşmenin sosyal ve ekonomik yapıya etkisidir. Olayın üniversal yapısı yanında, ülkemizdeki şehirleşmenin sosyal ve ekonomik yapıya etkileri göz önüne alınmıştır.

Gerçekten de Ülkemiz'de 1950'den sonra hızlı şehirleşme sonucu artan şehirli nüfus, bu yerleşmelerde birçok sosyo-ekonomik problemin doğmasına sebep olmuştur. Bunlar arasında mesken, işsizlik, insan sağlığını tehdit eden kirlilik, alt yapı hizmetleri, gecekondu, ulaşım, haberleşme, belediye hizmetleri vs. bizim bu çalışmamızda kısa olarak ele alınıp, toplumumuzun kendi içinde de farklılaşmalara neden olan kültürel değişmeler yine çok kısa belirtilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca iktisadi planlama, şehir planlaması, imar planı, şehir içi ulaşım sınırlı olarak incelenmiştir.

Konuya şehirleşmenin konusu olan şehiri tanımlamak suretiyle başlanmış sonra da diğer problemler sırasıyla ele alınmıştır.

Konunun çok geniş olması sebebiyle, konferansın 15 sahife ile sınırlandırılmış olması bizi kısa izahlarla yetinmeye zorlamıştır.

A — ŞEHİR ve ŞEHİRLEŞME İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1 — Şehir Tanımları :

Şehir tanımı üzerinde, bilim adamları ve uygulayıcılar arasında bir görüş birliği yoktur. Sosyoloğlar, coğrafyacılar, şehir-ciler, iktisatçılar, yöneticiler şehri kendi özel bilgi çerçevesi açısından görmekte ve tanımlamaktadırlar. Ancak bu farklı ve çeşitli ölçülerden giderek kavramı anlayabiliriz.

Kullanılan ölçülerden biri nüfustur. Bu ölçüyü kullanan araştırmacılar nüfusu belli bir büyüklüğe ulaşmış yerlere «şehir», ondan küçük olan yerlere de köy demektedirler. Meselâ Selen'e göre bu 3000 (1), Tümertekin (2) ve Tunçdilekte (3) 5000'dir, Keleş ise 10.000 nüfus ölçüsünü kullanmıştır (4).

Bizce bazı şehirselle fonksiyonların nüfusu 10.000 i aşmış bulunan yerlerde gözlenmesi son yıllarda bu ölçünün kullanılmasını yaygınlaştırmıştır.

İkinci değerlendirme yerleşmenin idari statüsüdür. Ülkemiz de resmi kaynaklarda kullanılan bu ölçüdür. Buna göre il ve ilçelerde yaşayan nüfus şehirli nüfus sayılmaktadır. Bazen de belediye yerlerinde yaşayanlar şehirli nüfus addedilmektedir. Fakat bu sonuncu kıstas yanıltıcı olabilmekte, mesela; «sayıları 1500 ü bulan belediyelerin % 64 ünün nüfusları 5000 in altında kalan köy karakterindeki yerleşmelerdir.» (5)

Başka bir ölçüye göre de, «yerleşmedeki aktif nüfus çoğunluğunun tarım dışı işlerle uğraşmaya başlamış olması gerekir.» (6) Bunlar, sanayi, hizmet ve idari işlerdir.

- 1) H. S. Selen, Türkiye'de Nüfus Dağılışı., SBF Yayını., Ankara 1957.
- 2) Tümertekin Erol, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirselle Fonksiyonlar., İstanbul 1973., s. 1-22.
- 3) Tunçdilek N., Tümertekin E., Türkiye Nüfusu., İstanbul 1961.
- 4) Ruşen Keleş, Şehir Planlaması ve Sanayi., S.B.F. dergisi., s. 17., s. 1.
- 5) Tümertekin E., a.g.e.
- 6) Yavuz Fehmi - Keleş Ruşen - Geray Cevat, Şehircilik Sorunlar - Uygulama ve Politikalar., Ankara 1973., s. 19-25.

Şehirler sosyolojik ölçüler kullanarak da tanımlanmıştır. Sosyoloğlarca yapılan tanımların ortak özellikleri, «Belli bir nüfus miktarı», «Yoğunluk», «İşbölümü», «Uzmanlaşma» ve «Türdeş olmama» gibi özelliklerdir (7).

Şehir kademeleri içinde yer alan bazı yerleşme büyüklükleri de şunlardır.

M e t r o p o l : Genellikle nüfusu bir milyonu aşan şehirler bu guruba sokulmakta ve merkezdeki şehirle fizik bakımdan birleşmiş olmasalar bile, sosyal ve iktisadi yönden bütünleşmiş olan, onun etkisi altında bulunan yerleşmelerdir. Metrolopoliten bölgelerin birleşmesinden meydana gelen çok büyük şehirlerde «M e g o l o p o l i s» denilmektedir. Nihayet, şehirleşme hareketinin bir gün yeryüzünü kaplaması olgusuna da «Ecumano-polis» adı verilmektedir (8).

2 — Şehirleşme :

Kısaca «Şehirleri var eden büyüme hareketinin adıdır.» (9) Ancak şehirleşmeyi sadece demoğrafik açıdan tanımlamak yeterli değildir. Keleş'e göre şehirleşme hareketi, «Sanayileşme ve iktisadi gelişmeye paralel olarak şehir sayısının artması ve mevcut şehirlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insanların davranış biçiminde şehirlere mahsus değişikliklere yol açan bir hadisedir.» Şehirde nüfus birikmi iki şekilde olmakta, biri nüfus artışı diğeri göçtür. Nüfus artışına ileride değineceğiz. Göç olgusunun mahiyet ve önemini şöyle sıralayabiliriz.

Göç, «Ekonomik imkanlarla nüfus arasında denge sağlayan, insanların kabiliyet ve ihtisaslarından en etkin biçimde faydalanmayı mümkün kılan, kişilerin psikolojik, kültürel, sosyal arzularının tatminine imkan veren bir mekanizmadır.» (10) Sağ-

7) Raymond Ledrut ve Christian R, Sosyoloji ve Şehir Planlaması., Ank. 1969., s. Xil. (Çev. Ela Güntekin).

8) Yavuz - Geray - Keleş, a.g.e.

9) Keleş Ruşen, Şehircilik., An. 1973., s. 22.

10) Gürtan Kenan, Demografik Analiz Metotları., Ist. 1969.

ladığı bu faydalar yanında problemlerle dolu bir bünye kazanması halinde ise olumsuz bir işleyişe yöneleceği açıktır. Kısaca göç sosyo-kültürel değişmeyi sağlayan faktörler arasında çok önemli bir yere sahiptir. Başlıca, daimi göç, kentten kente, köyden kente, köyden köye, kentte köye, ülkeler arası, iradi ve gayri iradi olmak üzere sınıflandırılmaktadır (11).

Şehirleşme Hızı :

Toplam şehirli nüfus artış hızından, ülkenin genel nüfus artışı hızının düşülmesiyle bulunur. Gelişmekte olan ülkelerde şehirleşme hızı artış hızının 2-2,5 katıdır. Dördüncü plana göre 6,3 olarak ifade edilmiştir (12). Planda 1980 yılında köy ve kent nüfusları eşitlenecek, 1985'te nüfusumuzun % 58 ini kent nüfusu oluşturacak denilmektedir.

Yine plan hedeflerinde 1978-85 yılları arasında 10.000 - 50.000 kent gurubunun nisbi önemlerini yitirecekleri, kente göç hadisesinin 500.000 nüfuslu kentler ve metropoller yönünde yoğunlaşacağı belirtilmekte ve 10.000 - 50.000 gurubunda gerileme, 50.0000 - 100.000 gurubunda duraklama olacaktır denilmektedir (13).

Nüfus değişmesi :

Ülkemizdeki nüfus değişmelerini (Köy, şehir) tablo 1 den izleyebiliriz (14).

Yatay ve Dikey Şehirleşme :

Şehir merkezlerinde arsa fiyatlarının yükselmesi, 20. yy'ın başında asansörün ve çelik inşaatların ortaya çıkmasında, bazen de toplu konut maliyetinin düşük olması şehirlerin dikey

11) Gürtan Kenan, a.g.e.

12) IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı., D.P.T. Yayını. s. 253.

13) IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı.

14) Kalkınan Türkiye., D.P.T. yayını., Ekim 1981., s. 168.

gelişmesine yol açmış, yükseklikleri gitgide artan binalar inşa edilmeye başlanmıştır.

Fakat diğer taraftan nüfusun artması ve endüstrinin büyümesi, gerek ticaret gerekse oturma bölgelerini yatay bir şekilde gelişmeye zorlamıştır. Bir çok şehirde halkın kütle halinde taşınmasında, elektrikle çalışan tramvaylar ve banliyölerin ortaya çıkması da yatay gelişmeyi hızlandırmıştır (15).

Şehir planlaması :

Başlangıçta bir reform hareketi olarak başlayan şehir planlaması, her zaman bir dereceye kadar «Mesken ihtiyacı, parklar açık sahalara, istihdam şekilleri, yatırım imkanları, kültürel faaliyet vb » ,16) gibi sosyal ve ekonomik problemler ve gelişme eğilimleriyle ilgilenmiştir. Bu sebeple şehir planlaması toplumun geleceğini idrak etmesi, amaçlarını tesbit etmesi, alternatiflerini seçmesi ile ilgili bir faaliyettir.

Şehirlerin yatay ve dikey gelişmesi teknik bir planlama, mesken, ücretler, geçinme endexleri, bölgeler ve şehirler arası mal akımı ekonomik bir planlama, toplum olayları temayülleri, kültür değişimleri de sosyolojik bir planlamadır. Bu nedenle şehir planlaması bütün bu kadroların birlikte ve bilimsel bir faaliyeti olması gerekir.

Planlamanın meskenden başlayıp, mahalle, şehir ve nihayet bölge planlamasına giden her safhasında insan ihtiyaçlarının gözönüne alınması zorunluluğu vardır.

Sosyal yapının incelenmesi, beşeri ilimleri ve giderek planlama sorumlularını da bu konuda araştırma yapmaya sevk etmiştir. Sosyal ve kültürel donatımların tasavvuru ve değerlendirilmesinde planlama teşkilatı bunu en ince noktasına kadar düşünmelidir.

---

15) Weaver C. Robert, Şehir Planlaması ve Şehir Araştırması., Ank. 1969. s. 1-14 (Çev. Haldun İnanlı).

16) P. H. Chumbart de Lauve, Şehirliler ve Şehir., Ank. 1968 (Çev. Ela Bleda).

Kalkınma planı ve şehir planlaması ilişkisi :

Hemen bütün planlarda şehirlerin sosyal ve fizik planmasına yer verilmektedir. Zira şehirleşme iktisadi, sosyal, kültürel bir yatırımdır. Milli kalkınma ve gelişme amaçlarını tesbit etmek, ülke ölçüsünde yerleşme politikasını bu amaçlara göre uygulamak, bunu yaparken de toplum bünyesini yıpratıcı bunalmalara karşı korumak çok geniş bir planlama işidir. Ancak kalkınma planlarıyla belirlenir.

Şehirleşmenin Sosyal ve Fizik Yapıya Etkisi :

Şehirleşme, şehrin dolayısıyla toplumun görünümünü ve yaşayışını derin şekilde etkilemektedir. Nüfus artışı, meskenlerin merkezden gitikçe uzaklaşan halkalar üzerinde yayılması, yeni mesken tipleri, şehirdeki kesimin «niteliklerinde olduğu gibi aralarındaki münasebetleri de derin bir şekilde etkilemektedir.» (17)

Şehirleşmenin Fayda ve Zararları :

Şehirlerde toplanmanın sağladığı avantajların sonucu olarak, maharetlerin geniş ölçüde ihtisaslaşmasına imkan verecek ortamın mevcut olması diğer bazı sektörleri harekete geçirir büyük yatırımlar yapılır. Kültür ve eğitim müesseselerinde gruplaşmalar olur. İnsanlar ferdi eğilim ve yaratıcı güçlerini geliştirirler. «Şehir köyün biteviyeliğini kırar kişinin kabiliyetlerinin ortaya çıkmasına elverişli bir ortam hazırlar.» (18) Şehir gitikçe artan bir çekim gücüne sahip olmakla beraber, kendisine çektiklerini hergün biraz daha boğmaktadır. Kontrolsüz, plansız bir şehirleşme bir süre sonra; hava ve su kirlenmesi, trafik tıkanıklığı ve bir çok sosyal uyumsuzluk probleminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu problemleri ileride ele alacağız.

---

17) R. Ledrut ve C. Ray, Sosyoloji ve Şehir Planlaması Ank. 1969 (Çev. Ela Gün).

18) P. H. Chombart de Lauwe, a.g.e. 19-IV. Plan s. 1058.

Ancak, IV. planda da belirtildiği gibi «Şehir ve metropol bölgeler ülke kalkınmasında ve kültürel bütünlüğün sağlanmasında öncülük etmeye devam etmektedir (19).

4 — Şehirleşme Süreci İçinde Sosyoloğun Durumu

Burada sosyoloğun rolü, kendiliğinden cereyan eden şehir olgularının ve düşünülerek yapılan şehir faaliyetlerinin mümkün olduğu kadar kesin bir bilincine varılmasını sağlamaktadır. Sosyolog şehirselleşme işlemlerine iki önemli katkıda bulunur. 1 - Bazı bilgileri toplar iletir ve yayar. 2 - Şehir planlamasına yardımcı olur (20).

Sosyolog pratik çalışma yapmalıdır. Araştırma şartlarına uygun şekilde şehrin hayatının özel nitelikleri hakkında bilgi sahibi olmalıdır. «Sosyoloji daha çok amaçları açık ve seçik bir hale getirmeye, amaçların daha belirgin bir dökümünü vererek isteklere kesinlik kazandırmaya çalışır.» (21) Şehirleşme ile sosyal bilimlerin ilişkisini Françis Fanton şöyle kurmaktadır. «Şehirleşme sürecinde şehir ekonomisti; şehirde gelir dağılımı, fiyat problemleri, piyasa analizleri vs. gibi ekonomik problemlere ağırlık verir. Sosyal antropolog; şehir gurupları arasındaki etnik guruplar ve kültür değişimleri üzerinde durur. Sosyal politikacı; şehir çevrelerindeki yönetim problemlerini politik düşünce ve sistemlerini inceler. Çalışma barışı için gereken önlemleri ve eğitimleri tesbit ederek önerilerde bulunur. Sosyal psikoloji alanında ise; aşırı bir şehirleşme hareketinin fertte meydana getirmiş olduğu değişiklikler önemlidir.» (22)

5 — Şehirleşmenin Yarattığı Başlıca Problemler :

Daha dün insanlar şehre hürriyeti bulmaya gelmişken, bu gün maddi güçlükler ve sosyal baskıların altında ezilmektedirler. Sosyolojik ve psikolojik faktörlerin daha çok yer tutmaya başladığı şehirselleşme mekanın, istenildiği şekilde düzenlenmesi-

19) R. Ledrut ve C. Ray, a.g.e.

20) R. Ledrut ve C. Ray, a.g.e.

21) Georges Granai ve Françis Fanton, Sosyoloji ve Şehirçilik Planları., Ank.

22) Raymond Ledrut - C. Ray, a.g.e.

nin araştırmasına yönelinmelidir. Ancak şehir halkını ihtiyaç ve arzularına cevap verecek şehri tanımlamak güç bir iştir. Şimdi ülkemizdeki şehirleri başlıca fonksiyonlarına göre sınıflandırdıktan sonra bu problemleri sırayla inceliyeceğiz.

6 — Türkiye'de Şehirlerin Sınıflandırılması :

Tümerteğin ülkemizdeki şehirleri faal nüfus fonksiyonlarına göre (15-65 yaş arası) aşağıdaki şekilde tesbit ederek sınıflandırmıştır.

6 — Ziraat Kasabaları :

Türkiye'de ki şehir yerleşmelerinin % 35 ini, adedi 72 yi bulan, Türkiye şehirli nüfusunun 13,5 ini barındıran bu kasabaların başlıcaları ve ziraatta çalışanlar yüzdesi şöyledir: Yeşilkent % 77, Samandağı % 59, Erdemli % 63, Yahyalı % 64, Erbaa, Söke, Akhisar gibi kasabalardır.

2 — Sanayi Şehirleri :

Bunlar Türkiye'deki şehirlerin % 20 sini teşkil etmektedir. Şehirli nüfusun ise % 46 sı yaşamaktadır. Karaük % 61,0, Gaziosmanpaşa % 55,5, Sağmalcılar % 55,5, Çamdibi % 54,0, İzmit, Seydişehir, Elbistan vb. gibi.

3 — Gayri muayyen faaliyetlerin hakim olduğu şehirler :

Bunlar askeri merkezlerdir. 56 adet şehir yerleşmesi vardır. Başlıcaları Narlıdere, Gölcük, Sarıkamış, Babaeski, Gelibolu, Çorlu, Demirci, Malkara, Gazimirdir.

4 — Genel Hizmetlerin Hakim Olduğu Şehirler :

Memur şehirleridir. 21 adet yerleşme vardır. Şehir yerleşmelerinin % 9,7 sini teşkil etmektedirler. Türkiye'deki şehirli nüfusun % 16,4 ünü oluştururlar. Emirdağı, Ankara merkez, Al-

tıdağ, Çankaya, Aydın, Ergani, Silvan, Beşiktaş, Kadıköy, Muğ-
la, Mardin, Nevşehir vs. dir.

5 — Maden Kasabaları :

Bunlar yedi âdettir başlıcaları; Zonguldak, Kozlu, Batman,
Kilimli, Soma, Tavşanlı, Maden gibi yerleşmelerdir (23).

B — ŞEHİRLEŞMENİN SOSYAL ve EKONOMİK MESELELERİ :

1 — Arsa ve Planlı Şehirleşme — Kamu Arsalarının Ka-
dastro, tapu, Tescil işlemleri — Arsa Tüketimi — Arsa Üretimi
— Arazi kullanma Haritaları ve Envanteri.

Ülkemizde şehircilik tekniğinin geliştirilmesi, kamu arsa-
larının kadastro, tapu ve tescil işlemlerinin yapılması, şehirler-
de arsa üretimi ve tüketiminin dökümü yapılarak, ileriye dönük
kullanma haritaları ve envanteri yapılmalıdır. Şehirlerin büyü-
mesi dert ve gündün güne artan ızdıraplarla birlikte gitmiştir.
Uygulanan çözüm yolları da çoğu zaman etkisiz olmuş veyahut
beraberinde daha başka problemler getirmiştir. Şehirlerin bu
şekilde yayılışı, yüzbinlerce dönümlük arazinin başka türlü kul-
lanmayı imkansız kılacak bir şekilde tüketilmesiyle sonuçlan-
mıştır. Yine çok verimli tarım arazilerine ticari tesislerin ku-
rulması kontrol edilememiştir (24).

Spekülatörler, gelecekteki şehir büyümesinden büyük kâr-
lar elde etmek ümidiyle şehir sınırları dışında arsa alırlar. Ve
genellikle hava ve suyun kirlenmesine sebep olan endüstri ku-
ruluşlarını, bölgede derme çatma kulübelerden oluşan kasaba-
ların büyümesi takip eder. Bu bakımdan inşaat mevzuatının iş-
lerliği, boş arazilerin kontrolü, ihtiyaç duyulmadan önce ve fi-
yatlar yükselmeden evvel gerek şehir gerekse banliyö arazile-

-
- 23) Tümertekin Erol, Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsiz Fonksiyonlar., İst.
1973., s. 49-86.
24) Harvey S. Perloff, Mesken ve Şehir Geliştirilmesi Konusunda Milli Bir
Araştırma Programı., Ank. 1969., s. 23 (Çev. Oktay Şener).

rinden arazi temin etmek suretiyle, tek elden bir kontrol sisteminin zorunluluğu aşıkardır. Arazi talebinin gittikçe artması ve arazinin rasyonel kullanılmaması sonucu insanlarımız, yeşil alanlı ve çok dar bir alanda yaşamak zorunda kalmıştır.

2 — GECEKONDULAR :

Tarifi : Gecekonduların tasfiyesi ve önlenmesi hakkındaki kanunda gecekondu için «Bu kanunda sözü geçen gecekondu deyimi ile, imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendisine ait olmayan arazi ve arsalar üzerinde, sahibinin rızası olmadan yapılan izinsiz yapılar kastedilmektedir.» (25) denmektedir. Evelce köy arazisi olarak bilinen arazilerde köylü sahiplerinin lalettayin parseller ayırmak suretiyle yaptıkları satışlarla gecekondu mahalleleri haline getirilmiştir. Bu şekilde gecekonduların bir kısmı da sahibinin rızası hatta teşviki ile satılmış araziler üzerinde kurulmuştur. Ankara - Topraklık bölgesinde 1963 yılı için tapulu gecekonduların nisbeti % 34,64 Senetle hisse sahibi olanların nisbeti % 5,18, tapusuzların nisbeti ise % 60,16 dır. Bursa gecekondularında tapulu gecekonduların oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Vakıf Arazisi de gecekondu yapılan bir başka arazi mülkiyeti olarak karşımıza çıkar.

Sivaset ve Gecekondu : Büyük şehirlerde özellikle seçimlerden hemen önce gelen günlerde ve sosyal kontrolün zayıfladığı politik karışıklıklar sırasında, yüzlerce hatta binlerce gecekondu bir gece içinde yapılmış olması: gecekondu ailenin bir iki pılı-pırtı ile gecekonduya yerleşmesinden sonra, mahkemelerden yıkım kararı almanın aylarca sürmesi, 1964 yılında Ankara'nın Çankaya bölgesinden kaldırılacak 678 gecekondu üzerinde yapılmış bir araştırmadan (26) edinilmiş olan kanaate göre, gecekondu sahipleri içinde, bizzat gecekondu yapımına engel olmakla görevli polis, belediye zabıtası ve belediye fen memuru gibi kimselerin bulunması vs. belediyelerin elinde binlerce mahkeme kararının birikmesine yol açmıştır.

25) 20.7.1966 tarih ve 775 sayılı gecekondu kanunu mad. 2.

26) Yörükhan Turhan ve Ayda, a.g.e., s. 13-22.

Gecekondu vatandaşın zabıtaya karşı teşkilatlanmak, siyasî kudret olmak, sosyal ve moralce güçlü olmak için bölgeye yeni gecekondu vatandaşlar getirmesi de bölgeleri yıkım için içine girilmez hale getirmiştir. Yıkım işinin çeşitli sosyal felaketlere neden olması gecekondu yapımını hızlandırmıştır. Ankara'da 1963 - 1964 yıllarında yapılmış olan tesbitlere göre : Mevcut meskenlerin % 64,60 ını teşkil edecek 70.000 gecekondu vardır. Yine aynı yıllar için bu oran İstanbul için % 39,55 ini teşkil edecek 120.000 gecekonduyunun, Adana'da 18.925, Zonguldak'ta 14.000, Samsun'da 5.700, Bursa'da 8.356, İzmir'de 24.460 gecekonduyunun bulunduğunu ortaya koymuştur (27).

Bu rakamlara 12 Eylül 1980 öncesi ideolojik örgütlerin gecekondu parselleyip vatandaşa dağıtması, kendi örgüt faaliyetleri için buraları kurtarılmış bölge olarak kullanmaları ve devlet güçlerine karşı bura halkını etnik ve mezhep esaslarına göre teşkilatlandırmaları aynı durumun belediyelerde de mevcudiyeti gecekonduları mutlaka temizlenmesi, sosyal devletin elini uzatması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Gecekondu bölgelerinde dışarıdan ve hemen her yerden gelmiş insanlara rastlamak mümkündür. Bu sebeple buralarda sosyo kültürel değişme çok yönlü ve fazladır. Sosyal kontrolünde azlığı problemlerin artmasına yol açmaktadır. Sosyal kontrol buralarda resmi kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirilememektedir. Göçten birkaç sene sonra hızlı dejenerasyonla kültür birliği bozulmakta, milli kültür gerilemektedir. Türkiye'de gecekondu kanunu, plan döneminde geliştirilen üç hedefe yönelmiştir. Bu hedefler: İslah tasfiye ve önlemedir. Uygulamada mali kaynaklar ise biri belediyeler, öteki imar ve iskan bakanlığının emrinde olmak üzere Türkiye Emlak Kredi Bankasında oluşturulan iki fondan oluşmaktadır.

3 — Belediyeler :

Her ülkede kamu yönetimi merkezi ve mahalli idare olmak üzere iki otorite arasında paylaşılmaktadır. Teknik ve ekono-

27) Yörükhan Turhan ve Ayda, a.g.e., s. 13-22.

mik alandaki gelişmeler, insanların her yerde aynı hizmeti istemelerine sebep olmaktadır. Bu durum merkezi idare mahalli idare ilişkisini geliştirmektedir. Bilindiği gibi iller genel idarenin taşra birimi olmak yanında mahalli idaredirler.. Türkiyede 1972 yılı başında 67 il, 573 ilçe, 1887 bucak vardır. Kırıkkale, Aksaray, Iskenderun, Nazilli, başta olmak üzere 15 kadar ilçe il olma çabasına girmiş ama bu alanda idare illerin sayısını artırmama eğilimindedir. 1972 yılı başında ülkemizde belediye sayısı 1507 dir.

1930 tarihli olan 1580 sayılı belediyeler kanununa göre nüfusu 2000 den fazla olan yerleşmeler belediye sayılır. Nüfusu 2000 den az da olsa yine belediye kurulabilir (28).

Bu kanunda küçük büyük bütün belediyelere aynı görevler verilmiştir. Buna göre bütün belediyeler için zorunlu olan görevler şunlardır. İmar planı yapmak ve uygulamak, insan ve hayvan sağlığını korumak, belediye sınırları içindekilerin ortak ihtiyaçlarını karşılamaktır.

İsteğe bağlı görev ise sinema tiyatro gazino açıp işletmek, konut ve arsa politikası uygulamak, arsa stoku yapmak vs. dir.

Mahalli İdare Merkezi İdare İlişkisi :

Türkiye'de mahalli idarelere uygulanan idari vesayet 1 — kararlar, 2 — Eylem ve işlemler, 3 — Organlar, 4 — Personel olmak üzere dört düzeyde görülür.

Şehirleşmede önemli görevler yüklenmiş olan belediyelerin şehirli'lere daha iyi hizmet götürmeleri için, gelir kaynaklarını incelememizde fayda vardır. Belediyeler 80 kadar kaynaktan gelir sağlamaktadırlar. Başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

a — Devlet Gelirinden Ayrılan Paylar : Gelir vergisinden % 5, kurumlar vergisinden % 5, gümrük vergisinden % 15, motorlu kara taşıtları vergisinden ve cezalardan % 11 vs.

28) Keleş, - Geray - Yavuz, a.g.e., s. 540.

b — Emlake dayanan gelirleri : Bina vergisinden belediye payı.

c — İller bankası ve kredileri mahalli idarelerin bankasının kredilerinden faydalanma oranları : Belediyeler % 94,7, Özel idareler % 5, köylerse % 0,3 tür. Banka belli proje karşılığı ve % 5 faizli 25 yılı geçmeyen kredi vermektedir.

ç — Genel Bütçe : Belediyeler fonundan yapılan yardımlar. Bu fon hesabı gelirleri 1927-1960 arası toplam 297.624.000 Giderleri ise 518.478.000 TL dir (29).

Belediyelerimizin Başarısızlıklarının Nedenleri :

a — Kanunun belediyeler arasında hiç bir ayırım yapmamış olması.

b — Kanunun sonradan değiştirilen 16. maddesinde kabul edilen gelire göre kümelenme sistemi. Zaten para değerindeki değişmeler bu maddeyi işlemez hale getirmiştir.

c — Gelir durumuna göre görevlerin sınıflandırılması zaten yetersiz olan kaynak kullanımını daraltmıştır.

2 — Hızlı şehirleşme sürecinde hizmet açığının büyümesi.

3 — İdari reformdan yoksunluk.

4 — Belediye sayısının politik nedenlerle hızla artırılması sonucu rasyonel hizmet verememeleri.

5 — Bazı özel idare görevlerinin belediyelere devri sonucu ve diğer bazı belediye görevlerinin başka idarelere devriyle meydana gelmiş olan gelir azalması (TEK gibi).

6 — Bütün bunların üstünde Belediyelerin çok fazla politize olmaları (30).

---

29) Keleş - Geray - Yavuz, a.g.ö., s. 554.

30) Belediye Gelirleri Semineri, Türk Belediyecilik Derneği Yayını Ankara 1972.

Son çıkan belediye gelirleri kanunuyla geliri artan belediyelerin 12 Eylül sonrası kendi öz kaynaklarından daha fazla gelir sağlamaya başlamış olmaları da ileride iyi bir organize ile hizmetlerin en verimli şekilde ulaştırılması sağlanmalıdır (31). Planda da belirtildiği gibi «Belediyelerin kendine yeterli, üretken, kaynak yaratıcı» kuruluşlar olmaları, tek başlarına güçsüz olan belediyelerin birleşerek hizmet vermeleri, gerekmektedir. Metropollere has yeni düzenlemelerle çevre belediyelerin merkez belediyelerle birleşerek güçlendirilmeleri sağlanmalıdır.

İmar Planı — Nâzım Planı — Alt Yapı Hizmetleri :

IV. Planda da işaret edildiği gibi «Yenilenmesi gereken 378, yeni, 75 toplam 453 imar planı yapılacak ve bunun için 200 milyon lira harcanacaktır.» yine «Çme suyu, kanalizasyon, yatırımlarına 36,1 milyar lira ayrılmıştır. Bununla 18 adet su projesine girilecek, yaklaşık 11 milyon nüfusa hizmet götürülmesi, belediye fen işleri olarak yaklaşık 12 milyon nüfusa hizmet sağlayacak projelerin ele alınması sağlanacak» denilmektedir (32). Bu cümleden olarak tatlısu kaynaklarının korunması ve su hakları meselesi getirecek yasal tedbirlerle çözüme kavuşturulmalıdır.

Kent İçi Ulaşım :

Şehirleşmenin önemli problemlerinden birisi de ulaşım. Hizmetlerin yetersizliği, trafik tıkanıklığı, otopark gibi meselelerle kendisini göstermektedir. İş ve endüstri guruplarının dışında her gurubun banliyölere akını Demiryolları idaresinin şehircilik hizmetlerine katkısını artırmaktadır. Birbirleriyle ilişkili geniş ulaştırma projelerinin çözümü için birçok öneri bulunmaktadır. Bunlardan birisi toplu taşıma ağırlık verilmesi, plan hedeflerinden olan Ankara, hatta İstanbul metrolarının yapılması, tercihli yolların çoğaltılması gibi. Kitle taşımaya

31) IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı D.P.T.

32) IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı D.P.T.

yönelik tekliflerdir. Toplu taşımanın daha ekonomik olduğu artık tartışmasız bir gerçektir. Yapılan araştırmalar, yollar ve ulaşım ile ilgili işlerin bir tür toprak kullanımı olduğunu, şehir alanının ortalama % 30'unun yollar için ayrıldığını, özel otopark ve garaj yeri için konut başına 25-40 metre karelik yer ayrılması gerektiğini göstermektedir (33). Yerli yollar, toplayıcı yollar, ana caddeler, sürat yolları, gibi tasnifler yapılarak, insanın ve eşyanın bir yerden başka bir yere serbestçe gitmesini sağlayacak nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. Aşağıdaki tablo kitle taşıma araçlarının karşılaştırmasını vermektedir. Otobüs sefer maliyeti -1- kabul edilmiştir (34).

Taşıt türü	Taşıma sığası	Duraklar arası (m)	Sefer maliyeti
Otobüs	7.200 Kişi/Saat	250	1
Tranvay	20.000	500	22
Metro	40.000	1000	35
Monoray	20.000		
Yürüyen kaldırım	10.000		
Teleferik	1.000		
Taşıyıcı band	22.000		

Otopark : Motorlu taşıt sayısındaki artış kentlerde otopark meselesini ortaya çıkarmıştır. İmar kanununda (35) otopark yerlerinin ayrılması öngörülmekte, bunun niteliğini imar yönetmeliğine bırakmaktadır. Ancak ciddi bir uygulama yapılamamıştır. En iyi çözümün şehir merkezlerinde çok katlı garajlar olabileceği konusunda yaygın bir görüş vardır (36). Bir çok şehirimizde cadde kenarlarına tek yönlü de olsa yapılan parklar trafiğin akışını yavaşlatmaktadır.

33) Yavuz Fehmi., Şehircilik., Ankara 1973., s. 55 vd.

33) Keleş Ruşen, a.g.e., s. 315.

35) 11.7.1972 tarih ve 1605 sayılı kanuna ek 1. madde.

36) Keleş Ruşen, a.g.e.

Çevre Korunması ve Meseleleri :

Doğayı bir şey vermeden çok şey alınabilecek bir kaynak olarak görmenin sonucu Av hayvanları yok olmakta, hava kirliliği her varlığı tehdit etmektedir. Hızlı şehirleşme ormanların azalmasını dolayısıyla hava kirlenmesinin olumsuz etkilerini artırmaktadır. 1952 yılında Londra'da kirli havadan 4 günde 4 bin kişi ölmüştür. Sanayisiz aşırı şehirleşmenin sonucu olan kirlenme ise plansızlığın, dengesiz yerleşmenin sonucudur. Büyüklü küçüklü duran ve akan bütün sular da çoğu zaman zararlı ölçülere varan bir şekilde kirlenmektedirler. Suların kirlenmesi sulamada, burada yaşayan balıklar ve bütün canlılar üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Atom denemeleri, radyoaktif serpinti, eksoz dumanları, gürültü kentleri adeta yaşanmaz hale getirmektedir (37).

1972 de Stokholm konferansında kabul edilen 109 maddelik pratik tavsiyeler beş kesimden oluşuyor. İnsanların yerleşmiş buldukları yerlerin yönetimi - Doğal kaynakların yönetimi - Genel olarak kirlenme - Deniz kirlenmesi - Kirlenmenin eğitim, bilgi edinme, sosyal ve kültürel yönleridir (38).

Yurdumuzda hava kirlenmesiyle savaş deneği, Türk tabiatını koruma cemiyeti gibi kuruluşlar çeşitli önerilerle konuya dikkatleri çekmektedirler. TÜBİTAK, D.P.T. kendi yapılarına uygun görevleri başbakanlığa bağlı diğer ilgili bakanlıklarla koordinasyon içinde - Merkezi Hükümet Araştırma Projesi - (MEHTAP) raporu ile çalışmalar yapmaktadırlar. «Modern cemiyetin yarattığı meseleler koordinasyon komitesinin» Tavsiyeleri de ülkemizdeki çalışmalara ışık tutmaktadır. 19/9/1972 günü 14311 sayılı resmi gazetede yayımlanan bir yönetmelikle ısıtma tesislerinin neden olduğu hava kirliliğinin azaltılması için çeşitli tedbirler öngörülmüş, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının yetkileri belirtilmiştir. IV. planda çevre kirliliği ile ilgili öneriler şunlardır. «Sorunlar yaratılmadan çözüme kavuş-

37) Yörükhan Ayda ve Turhan, Şehirleşme ve İnsan Sağlığı., Ank. 1966.
38) Keleş Ruşen, a.g.e.

turulacak, uzun dönemde geriye dönülmez çevre sorunları yaratılmamak. Mevcut sorunlar sosyo ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun çözümlerle» denilmektedir. Ankara başta olmak üzere, 15 kadar yerleşme bugün kirli havanın etkisi altındadır. Haliç ve İzmit körfezi çevre sorunlarına etkinlik kazandırılmalıdır. Tarihi çevrenin, önemli savaş alanlarının, milli parkların ve dinlenme yerlerinin tesbit edilip iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi, yeşil alanların çoğaltılması yapılacak en önemli ve acil işlerdendir (39).

Şehir Yenileşmesinde gözönünde Tutulacak İlkeler :

Köhneleşmiş alanların temizlenmesi, gecekonduların tasfiye ve ıslah programında olduğu gibi bir bütün olarak ve safhalar halinde ele alınıp gerçekleştirilmelidir. Bu alanda :

a — Şehir yenilemesi ve gecekonduların mevzuatını birleştirmek ve bir tek teşkilatla yönetilebilecek hale getirmek (40).

b — Yenileme ve yeniden geliştirme işleminde devlet sektörünün yanında özel sektöre de imkanlar tanımak yeniden geliştirilmek istenen bölgedeki ev sahibi ve kiracıların projelere katılmalarını sağlamak.

c — Başka yerde dükkan açamayacak olan esnafa mesleki kredi, kurs, açmak birleşmelerini sağlamak.

ç — Açıkta kalan ailelerin göç durumlarından faydalanan onları istismara kalkışacak ev sahiplerine engel olacak bir «emlak teknisyenliği» veya «mesken polisi» kurmak (40).

---

39) IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı D.P.T.

40) Allan A. Twicnell, Şehirlerin Yeniden Geliştirilmesi Sırasında Mesken Kalitesinin Ölçülmesi.. Ank. 1968 s. 11-15, 80 (Çev. Sevda Erem).

41) Sheilah Orloff, Şehirlerin Yeniden Geliştirilmesi Sırasında Yerlerinden Çıkarılacak Ailelerin Yerleştirilmesi., Ank. 1968., s. 26 (Çev. H. İnanlı).

Konut :

Nüfusun hızla ve köylerden şehirlere doğru olan akın, çeşitli sosyal intimsizliklerin, mesken buhranının, geçekonu ve derme çatma kulübelerden meydana gelmiş kasabaların artmasına yol açmaktadır. Şiddetli bir mesken buhranının yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde şehirdeki evlerin yaklaşık olarak 1/4 ü, köy evlerinin ise 3/4 ü bir veya birkaç mahzurdan dolayı yerine yenilerinin konulmasını gerektirecek durumdadır.

Konut politikası : Şehirlerde gelirlerin düşük seviyede olması ve gelir dağılımındaki adaletsizlik ev inşaatlarının uzun süreli olması gibi nedenlerle halkın bir mesken sahibi olması hiç bir şekilde mümkün olmamaktadır. Özel teşebbüs ise daha ucuz mesken sağlamayı bu şartlar altında ticari bakımdan elverişli bulmamaktadır. Yapılması gereken işin büyüklüğü karşısında devletin mesken alanındaki rolü daha büyük bir önem kazanmakta ve geçekondularla aşırı kalabalıklaşma gibi sosyal tehlikeleri bertaraf etmek üzere kamu otoritelerinin mesken alanına müdahalesini haklı kılmaktadır. Böylece bütün dünyada mesken, kamudan hem sermaye hem de birtakim sübvansiyonlarla destek görmektedir. Bu ise hükümetlerin planlamanın belli bir mesken politikasını oluşturmakta, yeni yeni programların hazırlanmasını gerektirmektedir. Kendi evini yapana yardım metodları gelişmekte olan ülkelerde peşinatın sağlanması güçlülüğünü oldukça azaltabilir. Bu metod şehirde istihdam edilmeyen veya eksik istihdam edilen insan gücünü seferber edecek ve sermaye stokunu artırdığı gibi refah seviyesini de yükseltecektir. Diğer taraftan bir evsahibi olma temayülü de inşaat faaliyetlerini teşvik edecektir. Kendi kendine yardım ilkeleri ayrıca geçekonduların temizlenmesinde ve sübvansiyon yapılan endüstriyel mesken tasarılarında da uygulanabilir. Milletlerarası imar ve kalkınma bankası (I.B.R.D.) in bazı sınırlı fonları dışında beynelmilel fonların mesken inşaatında doğrudan kullanıldığı hemen hemen hiç vaki değildir. Bununla beraber mesken ve şehir geliştirmeye artık sadece milli bir çaba ve kaynaklarla çözülebilecek milli problemler olarak bakılmamaktadır. Nitekim son toplu konut kanunu-

muz Konut finansmanının milletlerarası teşekküllerden sağlanabileceğini öngörmektedir. Milletlerarası sermaye önemli ve staretejik bir yardım olarak telakki edilmeye başlanmıştır.

Kira ve Fiyat politikası :

Kiraların tesbiti önemli bir idari fonksiyondur. Gelişmekte olan ülkelerde gelir seviyelerine ilişkin olarak kiraların tesbiti için bir formül bulunamamıştır. Kira kontrolü özellikle bir mesken buhranını istismar edecek olan mal sahiplerinin kârlarını sınırlamak üzere düzenlenmelidir. Gelirin çok düşük maliyetlerin yüksek olduğu zaman problem daha da zorlaşmaktadır.

Prefabrikasyon (Takma Ev) :

Bir konutun tamamının veya bir kısmının fabrikada yapıldıktan sonra inşaat yerine götürülerek içinde oturulacak duruma sokulması için monte edilmesidir. Türkiye'de bu evlerden yararlanılması yoluna gitmenin iktisadi ve sosyal yönden gereksiz kılan nedenler vardır. İnsan gücünün işsiz kalması bir milyona yakın vasıfsız iş gücüne istihdam sağlaması bakımından geleneksel usulun tercihi şimdilik şarttır. Bunun yanında konut açığını acilen kapatmak, afetzedeleri barındırmak, geleneksel yapıda yapı malzemesi israfını önlemek bakımından yararları düşünülebilir.

Sosyal Konut :

Yeterli ön incelemelerin yokluğu yüzünden, toplu konut yerleşmelerinin yaratılması, son zamanlarda gösterilen gayretlere rağmen, sık sık sosyal hayatta yeni karışıklıkların belirmesine sebep olmaktadır. Gecekonduların temizlenmesi, dar gelirli ailelerin yerleştirilmesi ve şehir yenilemesinin bir parçası olan sosyal mesken problem ailelerin daha da problem olmasına sebep olabilir. Bu ve aşağıda sayacağımız nedenlerle çok dikkatli olunmasını icabettirir.

1 — Sosyal meskeni hane reisleri, ev ekonomistleri, sosyal hizmet uzmanları ve sosyoloğların fikrini alarak meydana getirmek.

2 — Devletin sosyal olma niteliği ile daha çok devlet tarafından üretilmesini sağlamak.

3 — Çeşitli kuruluşları sosyal mesken üretmek için fon ayırmaya zorunlu tutmak.

4 — Sosyal meskene kira ödemek suretiyle ev sahibi olmayı teşvik etmek.

5 — Düşük gelirli ailelerin biraraya gelmesiyle gittikçe artan tabakalaşma eğitimine engel olmak. Bu ailelerin orta ve üst gruplar arasına yerleştirilerek toplumdan yararlanmalarına ve tecrit edilmiş guruplar olarak aşağılık duygusuna kapılmalarına engel olmak. Ya da sosyal mesken sitelerine belli bir oranda gönüllü örnek aileler yerleştirmek. Milli kültürü, yenilikleri sosyal meskene devamlı yerleşecek öğretmenler, yöneticiler, uygulama elemanları vasıtasıyla götürmek.

6 — Genç ve yaşlı aileleri ayrı ayrı sitelere yerleştirilerek nesiler arası kopukluğa meydan vermemek.

Modern Şehir ve İnsan Sağlığı :

Şehirleşme olayının ferdin beden ve ruh sağlığı üzerindeki etkisi olumsuzdur. Şehirleşmenin fertte meydana getirdiği değişiklikler çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bir kere insan tabiattan kopmuştur. Fert bütünüyle kendi eseri olan yapma bir çevre içinde yaşamaktadır. Bahçeler, tarlalar, kırık araziler yavaş yavaş şehrin çevresinden uzaklaşmıştır. İnsan şehrin gürültüsü, kalabalığı, hareketliliği, çeşitli duman ve gazlardan kirlenmiş puslu havası içerisinde bu yapma çevrenin kötü etkilerine açık bir hale gelmiştir. Aşırı şehirleşme ile küçük kasabaların samimi dayanışması kaybolmuş, gerçek bir komşuluğun içinden çıkılarak şehrin anonimliği içerisinde tek başına kalan insan yalnızdır. Yalnızlık duyan bir fert ise acılarını, sevinçlerini paylaşamamanın sıkıntısı içindedir, yine aşırı bir

kalabalık, burun buruna yaşama çoğu zaman mahremiyeti ortadan kaldırmış, kollektif binaların zorunluluğu, trafik tıkanıklığı, gürültü, evle iş arasındaki mesafenin artmış olmasıyla vasıtalarda itişme ile geçen zaman ferдин sinir sistemini doğrudan doğruya etkileyen onu bir takım hastalıklara hazırlayan faktörler olarak rol oynamaktadır. Ferd bütün bunların farkına varsa da varmasa da önemli olan şahsiyetinin etkilendiğidir. Sağlık uzmanları şehirde yaygın olan hastalıklardan akıl ve ruh sağlığı hastalıkları oranının yüksek olmasından söz etmektedirler. Sosyoloğlar, sosyal psikoloğlar şehirlerde genç suçluluğu, suçluluk, intiharlar, boşanmalar, fuhuş, alkolizm vs. gibi sosyal problemlerin gitgide arttığı üzerinde durmaktadırlar. Bütün bunlara son günlerin ferdi ve gurup terörünü de eklemek yerinde olur. Bir araştırmada: Şehirde başta gelen ölüm sebepleri şöyledir. (100.000 kişide) tamamı 939 ölüm vakasıdır. Kalp hastalıkları 363, kanser 147, beyin ve damar hastalıkları 108, kazalar 104 tür (42).

İşsizlik :

Şehir herşeyden önce şehirli için bir iş bulma pazarı, bir canlılık merkezidir. Kente göç eden kimselerin hizmet işi için bile uzmanlaşmamış olması; istihdamı hizmetlerde yoğunlaştırmaktadır. Buda önemli bir ölçüde gizli işsizlik veya peryodik ve üretkenliği düşük istihdamı oluşturmaktadır. Bu konuda elde sağlam ve aynı biçimde derlenmiş verilerin bulunmamasını ve yorumların sayısal yönden doğrulanmamasını bu işin güçlüklerinden sayabiliriz. Mesela, Ankara gecekondualarında yapılan bir araştırmada sadece hane reisleri dikkate alınarak «Esnaf ve küçük tüccar gurubu % 18, müstahdem % 17, memur % 16, vasıfsız % 18, belirsiz ve işsizler gurubu % 6 oranında» belirtilmektedir. Bu araştırmada % 8 cevapsız oran diğer guruplara dağıtılmıştır (43).

Zeytinburnu araştırmasında bazı evlerin işyeri haline dönüşmüş olmasıyla «Çalışan kız ve kadınların oranındaki reel

42) Yörükhan Ayda, Modern Şehir ve İnsan Sağlığı., Ank. 1969.

43) Yasa İbrahim, Ankarada Gecekondu Ailesi Mozayiği., Amme İdarəsi Dergisi., 1975, Sayı: 6-2 s. 41-46.

artışlar hesaba katılmış değildir.» (44). «Büyük organize sanayiinde çalışan hane reislerinin oranı İstanbul'da % 58, Anadolu yakasında binde 5, Ankara merkezinde binde 8, Bursa'da binde 16, İzmir'de binde 18» olduğu tesbit edilmiştir (45). Ankara'nın Çankaya Bölgesi gecekondualarında çalışanların % 22 sinin hizmet işçisi olması, Çankaya-Kavaklıdere Bölgesinin en çok hizmet kullanan sosyo ekonomik gurupların kümelenmeleri semt olarak bilinmesiyle açıklanabilir (46).

İlk işini İş ve İşçi Bulma Kurumu kanalıyla elde eden gecekondu aile reislerinin sadece % 1 oranında bulunması ilgi çekicidir (47).

Şehirleşme Sürecinde Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Değişme :

Şehirleşme sadece şehre göç edenlerde değil aynı zamanda, bunların köyleriyle irtibatlarını kesmedikleri sürece köy hayatını da bir çok yönden etkilemektedir. Bu değişimleri: Köy ve şehir karşılaştırılarak şu şekilde sıralayabiliriz:

- a — Nüfus yapısı
- b — Aile yapısı
- c — Evlilik Müessesesi
- ç — Konut
- d — Ekonomik yapı
- e — İş bölümü
- f — Diğer sosyo kültürel hayat, tutum ve inanç... Şimdi bu değişimleri kısa kısa gözden geçirelim.

a — Nüfus Yapısındaki Değişmeler :

Genç nüfusun şehre göçmesi köylerde yaşlıların kalmasına ve köyün yaşlı nüfus yapısına dönüşmesine sebep olmak-

-
- 44) Hart Charles W. M., Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi., İ.T.C. İst. 1969, s. 76-80.
  - 45) Yörükhan Turhan ve Ayda, Türkiye'de Şehirleşme Gecekondu ve Konut Politikası., s. 92 Tablo 13.
  - 46) Tolan Barlas, Büyük Kent Sorunlarına Toplu Bakış., A.İ.T., İ. A. Yayını., 1977 s. 45.
  - 47) Tolan Barlas, a.g.e. s. 94.

tadır. Erkeklerin kadınlardan daha bağımsız göç etmesi bu değişimi hızlandırmaktadır.

Şiddetli göç köylerin nüfus artışını önlemiş, üreme potansiyeline sahip gençlerin göçmesi yine değişimi hızlandırmıştır.

Genç ve okumuşların göçü şükur yazarlık oranını değiştirmiştir. Köylerde ilkokul seviyesinde eğitim kurumları kalmakta devam etmektedir. Yine aynı nedenle köylerde bekâr erkek oranı düşmüştür.

b — Aile Yapısındaki Değişmeler :

Köylerdeki hanelerin üye sayısında azalma olmuştur. Kent ailelerinde ana baba ve çocuk dışındaki aile üyesi gurup yok denecek kadar azalmıştır. Kent ailelerinde üyeler arasına kadın tarafın akrabaları - köyden farklı olarak girmeye başlamıştır. Şehirde evli çift sayısı bire inmiştir.

c — Evlilik Müessesesindeki değişmeler : Kentleşmeyle evlilik yaşında bir değişme olmuş, yükselmiştir. Çiftlerin yaş oranları birbirine yaklaşmıştır. Dini nikâh eğilimi şehirlerde azalmıştır. Resmî nikâh arzulanmaktadır. Evli çiftler evlenmeden önce birbirilerini görür tanır olmuşlardır. Başlık geleneği şehirde kaybolmuştur. Düğün törenlerinin şekli değişmiştir.

ç — Konutla İlgili Değişmeler :

Kent evlerinin yapı malzemesi değişmiş, evlerin alanı küçülmüş, oda sayısı azalmış, oda başına düşen nüfus azalmıştır. Şehir evleri sadece ikametgah gayesiyle kullanılmaktadır. Şehirlerde daha değişik planlı evler göze çarpmaktadır. Kent evlerinde kanal ve çukura bağlanmış olan hela ve pis su boruları olumlu yönde değişmiştir. Isınmada kullanılan yakıt türü değişmiş, sobalar da yakıtı uygun olarak tekamül etmiştir. Şehirleşme ile birlikte ev sahibi-kiracı ilişkisi başlamış ve hukukun bu dalı ortaya çıkmıştır. Ev eşyalarında değişiklikler olmuş somya ve divanın yerine diğer eşyalar eve girmiştir.

d — Ekonomik Yapıdaki Değişmeler :

Ana ekonomik faaliyet olan tarımın yerine, çeşitli maharetler isteyen meslekler oluşmuştur. Emek karşılığı ücret veya

maaş tüketim maddelerinin finansmanını sağlamaya başlamış, aile kendi tükettiklerini üretmek durumunu terketmek zorunda kalmıştır. Kentte herşey köyün aksine para karşılığı alınır olmuştur. Aile ekonomisine katkı yapanların sayısı şehirde azalmıştır. Buna rağmen aile geliri artmıştır.

e — İşbölümü ile İlgili Değişmeler :

Ailenin geçimini baba yüklenmiş, kadın şehire göçle ilk yıllarda üretim faaliyetinden kısmen çekilmiştir. Şehirleşme ile çocukların ekonomik hayata girmeleri eğitim ve iş şartları nedeniyle gecikmiştir. Araziye verilen değer azalmış paraya verilen değer artmıştır.

f — Manevi değişmeler daha uzun zaman olmakta(değişme için öğrenim, ihtiyaçlar, geleneksel değerlerle çatışma lazımdır. Maddi alanda daha fazla konfor, yeni konularda bilgi sahibi olma, manevi değişmelerin kaynağı olmaktadır (48).

Şehrin Köylüleşmesi :

Gecekondu bölgelerinde köy hayat tarzının bir çok şekline rastlamak mümkündür. Şehre gelip yerleştikten sonra birer meslek sahibi olmalarına ve ihtisaslaşmaya başlamalarına rağmen, gecekonducularda ekmeğini kendi pişiren, tavuk ve inek besleyen, bahçesinde sebze yetiştiren veya hasat zamanı köye gidip hasat yapan veya köyle sık irtibat halinde bulunanlar bir hayli yekün tutar.

Köyden geniş gurupların şehirleşinceye kadar yaşamış oldukları bu hayat tarzı ve köyden getirmiş oldukları düşünce tarzı, özellikle bu akımların devamlı olması halinde şehri kısmen olsun köylüleştirilmektedir. Ankara'nın bir zamanlar eniyi mağazalarının bulunduğu Anafartalar caddesi bugün için köylü zevklerinin hâkim olduğu bir yer haline gelmiş, lüks mağazalar daha çok Yenişehir istikametine kaymış, yer değiştirmiştir. Demek ki gecekonduculu toplum şehirlileşirken bir taraftan da şehri köylüleştirilmektedir.

48) Akkayan Taylan, Göç ve Değişme., İst. 1979.

Şehirsel problemleri Çözme Hataları :

Şehir toplumlarının problemleri oldukça karışıktır. Acele karar verilmiş çözüm yolları çoğu zaman kendisiyle çelişkiye düşen nitelikte olduğu müşahede edilmiştir. Problemlerin karmaşıklığı şehir meseleleri üzerinde bilgimizi genişletmeye yönelmek, araştırma ve tecrübeye dayandırmak zorundayız.

«Eğer şehirlerimizin geleceği hakkında bir heyecan uyandırmayı başarabilirsek, mevcut kurumlarımızla, sanırız imkânlarımız ve köklü yapıcı kuvvetlerimiz mevcut olacaktır.» (49) Şehirli toplumlarımızın şekillendirilmesinde onları daha iyi anlamamızı sağlayacak ve neyin arzu edilip neyin mümkün olduğunu daha iyi bilerek milli ve insanı değerlere yönelmiş bir inceleme yeteneğimiz de varolacaktır.

SONUÇ :

Şehirleşmenin doğurduğu bazı sonuçları ele aldığımız bu çalışmamızdan çıkaracağımız neticeleri şu şekilde sıralayabiliriz.

Şehirleşme her şeyden önce bir iktisadi ve sosyal planlama gerektirmektedir. Bu ise ülkemizin sınırlı imkânlarıyla gerçekleşmemiş, sosyal değişmeler kültürel bütünlüğümüzü zedeleyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu arada mesken politikası, işsizlik, ulaşım, kirlilik, insan sağlığı, belediye hizmetleri vb. problemlerimizin çözülmemiş olduğu görülmüştür. Bu alanda kalkınmış ülkelerle aramızdaki farklar bir hayli fazladır.

Büyük şehirlerimizdeki kira politikası sonucu birçok aile zaruri ihtiyaçlarını kısıp kira ödemek durumunda kalmıştır. Çevre kirlenmesi çok kısa sürede 13 kadar yerleşmeyi tehdit edecek duruma gelmiş, tedbir almada hiçbir müsbet gayret gözlenememiştir.

Bu kısa araştırmada şehirlerimizin geleceği konusunda bir ilgi uyandırabildik ise mutluluk duyarız.

---

49) Harvey S. Perloff, Mesken ve Şehir Gelişmesi Konusunda Milli Bir Araştırma Programı., İmar ve İskân Bakanlığı Yayını., Ankara 1966 s. 819.